

також звернути увагу, що у нинішній редакції КПК України передбачена процедура відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану (ст. 615-1), а також можливість скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період (ст. 616).

Таким чином, здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану передбачає суттєве збільшення процесуальних можливостей сторони обвинувачення та спрощення ряду процедур. Збирання доказів та оформлення процесуальних рішень здійснюються з дотриманням загальних норм та з обов'язковим використанням технічних засобів.

Література

1. В.В. Топчій. Особливості здійснення та реалізації кримінального провадження в умовах воєнного стану. Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал. 2024. Вип. 2(15). С. 233-242

2. Тетерятник Г.К. Окремі питання правового регулювання кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимах. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2020. № 48. С. 98-101

3. Вішевик Н. Воєнні трансформації КПК України. Юридична газета онлайн. № 4 (758). 22.02.2022. <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/voenni-transformaciyi-kpk-ukrayini.html>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-557-3-36>

ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ТА НА ОТРИМАННЯ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ – ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ, ПОРОДЖЕНІ ПРАВОВИМ РЕЖИМОМ ВОЄННОГО СТАНУ

Савинський С. М.

аспірант

Інститут держави і права імені В.М. Корецького

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Право на справедливий суд та право на правовий захист – це не просто юридичні категорії. Це дві з ключових гарантій демократичної держави. Це те, що відділяє правову державу від тоталітарних утворень, де суд перетворюється на каральний інструмент у руках деспота.

Право на справедливий суд передбачає, що кожна особа має можливість захищати свої права, свободи та інтереси у незалежному, безсторонньому та компетентному суді. Структурними елементами права на справедливий суд, зокрема є: доступ до правосуддя, розгляд справи упродовж розумного строку, публічність судового процесу, рівність сторін перед судом, обов'язковість виконання судового рішення тощо.

У Конституції це право закріплене у статті 55, яка містить загальне положення: «права і свободи людини і громадянина захищаються судом» [1]. Як роз'яснив Конституційний Суд України у Рішенні від 25 грудня 1997 року, при тлумачення цієї статті її зміст необхідно розуміти таким чином, що, кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку [2]. Суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод.

Право на правову допомогу передбачає, що кожна особа має можливість отримати кваліфіковану юридичну допомогу для ефективного захисту своїх прав та інтересів, включаючи представництво в суді, складання процесуальних документів, консультації тощо. Особливо важливо, що у певних випадках (наприклад, у кримінальних справах або для малозабезпечених осіб) така допомога надається безоплатно за рахунок держави.

Цьому праву присвячена стаття 59 Конституції України. Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [1]. Первісна редакція цієї статті також містила частину другу, згідно з якою встановлювалася певна монополія адвокатури на надання правової допомоги. Зміст статті 59 неодноразово ставав предметом офіційного тлумачення Конституційного Суду України, який у своїх рішеннях розкрив глибину й універсальність цього права.

У справі громадянина Солдатов (Рішення Конституційного Суду України від 16.10.2000 р., № 13-рп/2000) [3] Суд розглядав питання про право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного на вибір захисника. Конституційний Суд дійшов висновку, що положення частини першої статті 59 Конституції України «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» слід розуміти як конституційне право вказаних осіб на вільний вибір захисника не лише з кола осіб, які є адвокатами за професією. Це означає, що як захисники можуть виступати також інші фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Таким чином, Суд підтвердив, що держава не може обмежувати це право, надаючи особі можливість залучати до захисту ширше коло правників.

У справі громадянина Голованя І.В. (Рішення Конституційного Суду України від 30.09.2009 р. № 23-рп/2009.) розглядалося питання прав свідка на правову допомогу під час допиту та надання пояснень в органах влади. Поняття «кожен» охоплює всіх без винятку осіб – громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України. Здійснення права на правову допомогу засноване на дотриманні принципів рівності всіх перед законом та відсутності дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [4].

З початку повномасштабної агресії Російської Федерації 24 лютого 2022 року в Україні було введено правовий режим воєнного стану, про що негайно було повідомлено міжнародні організації. В результаті цього держава скористалася правом на дерогацію згідно зі статтею 15 Європейської конвенції з прав людини, направивши відповідну ноту Генеральному секретарю Ради Європи [5]. Це було вимушене рішення, яке передбачало тимчасове обмеження певних прав.

Конституція України чітко визначає умови, за яких можуть вводитися обмеження прав і свобод. Згідно з статтею 64, конституційні права можуть бути тимчасово обмежені лише в умовах воєнного або надзвичайного стану, і такі обмеження повинні мати чітко встановлений строк [1]. Крім того, Конституція визначає перелік прав, які не підлягають жодним обмеженням в жодних обставинах. До цих прав належать: право на рівність, право на громадянство, право на життя, гідність і свободу, а також основні гарантії правосуддя, такі як презумпція невинуватості, право на справедливий суд і право на захист.

Таким чином, Основний Закон встановлює непорушний стандарт, захищаючи «ядро» фундаментальних свобод – прав, без яких неможливе гідне існування людини. Цей підхід повністю узгоджується з ключовими міжнародними стандартами, що закріплені в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (стаття 4) [5], Європейській конвенції з прав людини (стаття 15) [6].

В умовах воєнного стану правова система України зіткнулася з безпрецедентними викликами, які створюють ризики для дотримання права на справедливий суд та ефективний правовий захист. Незважаючи на це, судова влада продовжує функціонувати. Рада суддів України у своєму рішенні № 9 від 24 лютого 2022 року наголосила, що робота судів не може бути припинена, адже конституційне право людини на судовий захист не підлягає обмеженню навіть за таких обставин [7]. Проте реалії війни вносять свої корективи.

Яскравим прикладом порушення фундаментального права людини на правовий захист є розгляд справ про притягнення до адміністративної

відповідальності за статтями 210 (Порушення призовниками, військовозобов'язаними, резервістами правил військового обліку) та 210-1 (Порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію) КУпАП [8]. Ключова проблема полягає в порушенні права на захист, коли особу не повідомляють належним чином про час і місце розгляду справи. Це позбавляє її базових можливостей, зокрема підготувати свою позицію, зібрати докази та залучити адвоката для отримання професійної правової допомоги. Практика Верховного суду сформувала усталений правовий висновок відповідно до якого несвоєчасне повідомлення або неповідомлення особи про час і місце розгляду справи є підставою для визнання постанови у справі про адміністративне правопорушення неправомірною як такої, що винесена з порушенням установленної процедури. Вказаний висновок, зокрема у постанові від від 30.09.2019 року у справі №591/2794/17 [9].

Окрім того сам правовий режим воєнного стану та активні бойові дії становлять великий виклик. Навантаження на суди суттєво зросло. Через бойові дії та окупацію частина судів була змушена припинити роботу або була зруйнована. Станом на осінь 2024 року понад 140 будівель судів зазнали пошкоджень або були повністю зруйновані, що призвело до передачі справ до інших судів і, як наслідок, до їх перевантаження [10].

Судова та правнича спільнота зазнає непоправних втрат. З початку повномасштабного вторгнення десятки суддів та адвокатів долучилися до лав Збройних сил України. Серед них є ті, хто віддав своє життя. Українська Національна Асоціація Адвокатів регулярно повідомляє про адвокатів, які загинули, захищаючи Україну [11].

Безпека учасників процесу є пріоритетом. На підставі рекомендацій Ради суддів України від 2 березня 2022 року, голови судів видали накази, які регламентують дії під час повітряних тривог. Відповідно до них проведення очних судових засідань зупиняється, а всі учасники судового процесу зобов'язані пройти до найближчого укриття [12]. Хоча це є вимушеним та необхідним заходом, він призводить до постійних відкладань засідань та затягування розгляду справ, що також впливає на право особи на розумні строки судового провадження. Незважаючи на, регламентовані кроки безпеки, на практиці здебільшого в приміщеннях судів і неподалік відсутні укриття, що позбавляє затверджені алгоритми дій під час сигналів повітряної тривоги будь-якої ефективності та сенсу [13].

Таким чином, обставини сьогодення змушують систему українського правосуддя робити вибір між виживанням та справедливістю. Кожен знищений суд, кожне відкладене через тривогу засідання – це цегла, вирвана з фундаменту прав людини. Але навіть у цьому хаосі є світло – незламність українських захисників та правників.

Література

1. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (дата звернення: 20.10.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням за зверненнями жителів міста Жовті Води щодо офіційного тлумачення положень статей 55, 64, 124 Конституції України: Рішення від 25.12.1997 № 9-зп (дата звернення: 20.10.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97#Text>.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатов Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу): Рішення від 16.10.2000 р. № 13-рп/2000 (дата звернення: 20.10.2025) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v013p710-00>.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу): Рішення від 30.09.2009 р. № 23-рп/2009 (дата звернення: 20.10.2025) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text>.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 (дата звернення: 20.10.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 (дата звернення: 20.10.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
7. Рішення Ради суддів України від 24 лютого 2022 року № 9. (дата звернення: 20.10.2025). URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/news/risenna-rsu-no9-vid-240222-2de02988e4.pdf>.
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон УРСР від 07.12.1984 № 8073-X. (дата звернення: 20.10.2025).URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
9. Вердиктум. LiGazakon. Постанова Верховного Суду від 30 вересня 2019 року. справа № 591/2794/17 (дата звернення: 20.10.2025). URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/84621831>.
10. Аналітична довідка про пошкоджені та зруйновані приміщення судів. Державна судово адміністрація України. (дата звернення: 20.10.2025). URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/courts_buildings/1696307/.
11. Сумна звістка. Національна асоціація адвокатів України. (дата звернення: 20.10.2025). URL: <https://unba.org.ua/news/category/401-sumna-zvistka.html>.
12. Рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану : Рішення Ради суддів України від 02.03.2022. (дата звернення: 20.10.2025). URL:

<https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>.

13. Шепель Д. Робота судів в умовах воєнного стану//JustTalk. 20.04.2022. (дата звернення: 20.10.2025). URL: https://justtalk.com.ua/post/robota-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu?utm_source=chatgpt.com

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-557-3-37>

ДЕПОРТАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ФОРМА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Саух А. С.

аспірант,

Науковий керівник: Пилипенко В. П.

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
проректор із наукової роботи,*

*Київський університет права Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Права людини в Україні закріплені в Конституції України та є основоположними для інших законодавчих актів держави і включають широкий спектр громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав. До основних прав належать право на життя, свободу та особисту недоторканність, свободу слова, пересування, власності, а також право на охорону здоров'я, освіту, працю та достатній життєвий рівень [1].

Право людини на свободу означає невід'ємне право на фізичну недоторканність, особистий вибір та вільний розвиток, що включає свободу думки, слова, пересування, совісті, зборів та асоціацій [2]. Ніхто не може позбавити іншу особу свободи без рішення компетентних органів. Це право може бути обмежене лише законом в інтересах національної безпеки, громадського порядку, захисту прав інших людей тощо.

Воєнний стан, що триває з 24 лютого 2022 року дійсно може призвести до порушення прав людини, після чого в умовах конфлікту або надзвичайного стану держави можуть здійснювати заходи, які обмежують основні свободи. Це підкреслює важливість наявності ефективних міжнародних механізмів захисту прав людини.

Відповідно до Протоколу № 4 до Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, ніхто не може бути висланий з